

MAGYAR-SZLÁV NÉPRAJZI KAPCSOLATOK.

I. *Ihn Rusta* (900 körül) arab történetíró a Don és Dnyeper között tartózkodó IX. századi magyarokról a következőket írja: «A velük szomszédos szláv fajú népek felett uralkodnak s őket termékekből álló nehéz adókkal terhelik. Ezeket, ha egyszer hatalmukba kerítették, rabszolgáiknak tekintik...» Lényegileg hasonlóan ír a perzsa *Gardizi* (1050 körül). A magyarság tehát a délorosz sztyeppéken szláv népeket meghódítva gazdasági életükbe is beleavatkozott. Amikor *Ibn Rusta* azt írja, hogy a «szlávokat nehéz adókkal terhelik, ez azt is jelenti, hogy a szlávoknak gazdálkodásukat a hódítók igényeinek szolgálatába kellett állítani. A Meotisz vidékén a téli szállások körül kialakuló földművelést a magyarok rabszolgáikkal végeztették el. Ez semmiesetre sem volt jelentéktelen, erről tanúskodnak bolgár-török jövevényszavaink (búza, eke, sarló stb.) s közvetve ezt bizonyítják a kazáni ásatásoknál előkerülő XI. századi óbolgár mezőgazdasági eszközök is.

A történeti érintkezések magukkal hozzák, hogy már a IX. században beszélhetünk magyar-szláv néprajzi kapcsolatokról. A magyar szolgálatban álló szlávok műveltségébe szívódtak fel magyar néprajzi elemek. Így az óbolgár, és ómagyar sarlók formájával megegyeznek a keskeny, gyengén hajlított pengéjű, fogazott élű orosz sarlók s kapcsolat mutatható ki a magyar és délorosz viselet között is. Györffy István arra mutat rá, hogy «az alföldi fodrosaljú

ködmön, az oldalt gombolós börmelles, a szürköpenyeg, a prémes kalpag Délország felé utal bennünket. Mivel ősi népi felsőruhadarabjaink legfontosabbjainak bolgár-török neve van s ezen nevek közül több az orosz nyelvben is él, valószínűvé teszi azt a feltevést, hogy úgy a magyar, mint a délorosz viselet bolgár-török hagyományokat őriz és ezen a réven rokon». A ruházkodás anyagának feldolgozási köréből is említhetünk egy feltűnő egyezést. A magyar kenderdörzsölőkhöz (1. kép) és bőrpuhítókhoz hasonló szerszámot (*mjalo*) használnak Ukrajnában. Közöttük a kapcsolat csakis a délorosz sztyeppéken megforduló magyarsággal magyarázható. Néprajzilag is figyelememrélto, hogy az orosz *saterz* a magyar sátor szónak IX. századi átvétele. A szó átvételével az oroszok bizonyára megismerkedtek a magyar sáterművességgel is és a sátrakat vesszőből, nádból, sárból készült egyszerű kerek melléképületek építésével utánozhatták. A magyar sátorépítés mindenesetre feltűnt az oroszoknak, mert 898-ban a Dnyeperhez érkező magyarok sátrait említi az orosz évkönyvek Laurentius-féle kéziraia (1377) is. A honfoglalás előtt a déli nagyoroszok «sárból épült vagy sárral megtapasztott» épület emelését is megtanulták a magyarságtól, szemben az orosz ácsolt boronaházzal, az *izbâvsA*.

Természetesen a műveltségi javak kicserélődése kölcsönös. Jankó J. vizsgálataiból tudjuk, hogy a magyarság a halászszerszámok egész sorát vette át az oroszoktól. így a bokor, turbuk, botló és gyérhálót, a marázsahálót, a pirityhálót stb. Feltűnő, hogy ezek a mai napig fennmaradtak és használatban vannak. Ez azonban nem a műveltségi hatás jelentőségét bizonyítja, hanem a halászat tulajdonságainak következménye. A halászeszközök sokkal kevésbé vannak változásnak, alakulásnak kitéve, mint más ősfoglalkozási ágak szerszámanyaga.

Amikor a magyarság a délorosz sztyeppéken szláv rabszolgákkal műveltette földjét vagy halásztatott, ez nem jelent szláv műveltségi hatást, hanem magyar gazdasági fölényt, emberekkel való bántudást és emberek megfelelő alkalmazását. Az ilyen gazdasági alárendeltség azután természetesen mindkét nép műveltségében kuli úrjává kicserélődését eredményezi.

II. A honfoglaló magyarság a homokos pusztákat, az aljnövényzetnélküli bükk- és fenyőerdős területeket elkerülve, a Kárpátok medencéjének pásztorkodásra, halászatra alkalmas belső területeit kezdte megszállni a IX. század végén. A Nagy- és Kisalföldön, a Mezőföldön és az erdélyi Mezőségen találjuk a X., XI. századi magyar településeket. A szlávok, néhány szigettől eltekintve, a peremvidékeken helyezkedik el, ahol elsősorban földműveléssel foglalkozik.

A déli és északi szláv műveltségi területek között az egészen eltérő alkatú magyar kultúrterület foglal helyet. Ezt elsősorban a pásztorkodás, az állattenyésztés függvényeként jelentkező földművelés és a halász-pákász életforma jellemzi. Szellemi alapjait a sámánizmusba visszanyúló táltoshit nyomán rajzolhatjuk meg. Ma is kimutatható vezérvölgyei: a bagoly animisztikus jelentősége, az égitestek fogatkozásának a lelkek beavatkozásával való magyarázata, népmeséink keleti típusú sárkányalakja, az uralaltáji mítoszok emlékeit őrző néhány mesetípusunk s a múltból idesorolhatjuk a lovastemetkezés szokását. Szellemi organizmusához tartozott a totemizmus és a karizmatikus-teokratikus uralkodói intézmény.

A szjávok műveltsége teljesen más. Föld- és mocsárvárai körül egyszerű sövény- és boronaházakban tanyázva földművelést folytatnak, a nyílt síkságra nagyobb tömegben nem igen merészkednek ki. Ha új szántóföldre van

szükségük, inkább a hegyek felé húzódnak s az erdőt égetéssel irtják. Előljárnak a juh- és disznótartásban, sok méhük van s ezenkívül halászzattal is foglalkoznak. Gazdálkodásukat elősegíti a nagycsaládrendeszer. Már megismerkedtek a keresztyénséggel, de szellemi világukban jelentékeny szerepe van az Ősi szláv animisztikus világképnek, a természeti szellemekben való hitnek. Az egyes törzsek összetartozási tudata csekély s expanzív katonai és politikai erővel nem rendelkezik. Korábban, amilyen szívesen harcoltak gyalogosan az avar és bolgár seregek mellett, ugyanolyan jó földművelők a magyarok körében.

A különböző műveltségi alkat ellenére a magyarok szokásai nem maradtak idegenek a szlávok előtt. Megragadta őket a nomád magyarság életformája s annak nem egy mozzanatát átvették, utánozták. Theotmar salzburgi érsek és suffraganeusai 900-ban IX. János pápához levelet küldenek, amelyben tiltakoznak a morva-szlávok vádjá ellen, hogy ők «egy értelemben a magyarokkal kutyára vagy farkasra s más iszonyatos és pogány dolgokra tettek volna esküt s kötöttek volna egyességet...» Theotmarék azután megírják a morva-szlávokról, hogy «ők maguk voltak azok, akik a nekünk hamisan tulajdonított dolgot elkövették, ők voltak, kik a magyarok nagy sokaságát magukhoz vették s az ő szokásuk szerint keresztyéneiknek fejét teljességgel lenyírták és reánk keresztyénekre uszították.»

A szlávok beolvasásának néprajzi részletei nem ismeretesek. Valószínű, hogy mint földművelő szolganépség lassan szívódott fel a magyarságba. A földrajzi, társadalmi és gazdasági viszonyoknak megfelelően új fogalmakat, szavakat, tárgyi és szellemi jelenségeket vett át tőlük a magyarság, de azokat műveltségi alkatába teljesen beolvasztotta és magyarrá tette. Ennek eredménye néphagyományainknak az az ősi rétege, amely nemcsak az

országban általános, hanem Keleteurópában, sőt egész Európában is (pl. a zivatar elűzése földbeszúrt sarlóval, fejszével, meztelenül végzett védekező és termékenység varázslatok stb.): Népszokásainknak, hagyományainknak ebben az ősi rétegében olyan elemeket is találunk, amelyek szálaai a szlávzágon keresztül az ősi európai kultúrtaalajba vezetnek, de ugyanúgy iránymutatók Kelet felé is. Ilyen pl. a tűz tisztító jelentősége.

A földrajzi és gazdasági viszonyoknak megfelelően a szlávzáág révén ismerkedik meg a magyarság a széna-munkálatokkal, a honfoglalást követő első századokban új kemeneeformák használatát, háztetők (szelemenes tető) emelését, ételek készítését tanuljuk el a szlávzáágtól, amint azt szláv jövevényszavainkból sejhethjük.

Mivel néhány idetartozó problémára fejtegetéseink összefoglalásánál visszatérünk, vizsgáljuk meg a továbbiakban, hogy a magyarság és a vele közvetlenül érintkező szláv népcsoportok között milyen műveltségi mozgalmakat, átvételeket és átadásokat láthatunk ma, s milyen történeti múltjuk van azoknak.

III. Nézzük először a néprajzi kapcsolatokat magyarsáélszláv érintkezőterületen. Kultúr-morfológiailag itt sokkal feltűnőbb tanulságok adódnak a Dunántúl déli részén, mint a Bácska és Bánát egyes nemzetiségű területén.

A Bácskában, Bánátban a magyar, szerb, bunyevác, sokác és német lakosság belterjes mezőgazdálkodást folytat s így a gazdasági feltételei sincsenek meg annak, hogy ezen területek s az Alföld jellegzetes állattenyésztő műveltsége között nagyobb területeket átszövő, műveltségi mozgalmak formájában jelentkező néprajzi kapcsolatok jöjjenek létre, bár bizonyos átvételek és átadások voltak. így pl. a sokácok magyar eredetű állatnevei a magyar gazdasági érdekkörben való élérsől tanúskodnak. A szerb, bunyevác és sokác férfiak viseletében igen jelentékeny

magyar hatást vehetünk észre. Ilyen a szűr és suba, a báránybőr sipka, a bő gatya, a magyar szabású szűk zsinóros nadrág- és a csizma viselete. A magyar fedeles bocskor Szeged környékéről terjedt le a Száváig. Ezzel szemben a magyar női viseletben délszláv,, nyomokat vehetünk észre, amilyen Érsekcsanád környékén a fej elfátyolozása és a fátyoltűk alkalmazása,, a derékon alul érő s alul kiszélesedő férfi és női kabátfélék. (kankók, condrák) viselete, a pénzből készült nyakékszerek (lázsiások) és régebben Kalocsa vidékén az ú. n. csöcsös harisnyák kedvelése.

Mindezek azonban inkább helyi jelentőségűek. De látunk, olyan műveltségi áramlatokat is amelyek révén a Magyar Alföld egyes népi termékei mélyen nyomultak a Balkán felé. Jelentős magyar kultúrhatás bontakozik ki előttünk akkor, ha az alföldi népi-kerámiának délszláv területek felé irányuló áramlását nézzük. A hódmezővásárhelyi tálások edényeit nemcsak Temes, Torontál és Bácsbodrog megyébe vitték szét, hanem Szlavóniába, Szerbiába is. Boszniába, Szerbiába kerülnek el a mohácsi fekete korsók. Az 1700-as évek elején komáromi, győrszigeti edényt és tulipános ládákat is visznek a Balkánra, szárított és sózott halat Csongrádból Szlavóniába.

A Dunántúl déli és nyugati részének kultúrmorfológiája igen bonyolult. Szláv-magyar viszonylatban nemcsak magyar-horvát kapcsolatokkal kell számolnunk, hanem szlovén jellegű műveltségi hullámmal is.

A Dráva és Duna nem akadály a néprajzi jelenségek áramlásának. A boszniai és horvát házban magyar műveltségi hatás révén alakult ki még a XVIII. század előtt a kályhás szoba. Gavazzi M. horvát etnográfus részletesen kifejti, hogy Szlavónia, Horvátország északi és északkeleti részén a magyar népi műveltség nagyban befolyá-

solta a horvát népi kultúrallományt. Főleg sok viselet-darab került át a magyaroktól a horvátokhoz. így a csizma, amely déli horvát népcsoportoknál (Lika) is megtalálható s a *hekes, menten, kudmen* és *kepenjek* nevű felső ruhadarabok. Zágrábtól nyugatra a díszes *kepenjek* esküvőkön a vőlegény és menyasszony ünnepi ruhadarabja, tőlünk vették át a horvátok a cifra szűrt díszítésével együtt Szlavóniában, Horvátországban magyar szűrszabók is dolgoztak. Magyar eredetű a horvátoknál a széles kötény, a külön pendely és ing s a bő gatyva viselete, amely utóbbi a Száva felé folyton szűkül. Megemlítjük még, hogy Zágrábtól délre Turopolje nemesi származású parasztjainál a középkori magyar nemesi viselet emlékei élnek. A népviseleten kívül magyar műveltségi hatásról tanúskodnak egyes kézműves termékek, szerszámok, ételek (*gulas, paprikas, pirkett*), a pásztorok fa- és szaruholmiainak ólomöntéses díszítései stb. A muraközi horvát népdalok magyar pentaton anyagot őriznek. A horvát népköltészetben gyakran felbukkannak a magyar történelem egyes alakjai. Ugrin Jankó (Hunyadi János) rigómezei csatájáról, Székely János szlavóniai bánról, Szilágyi Mihályról, I. Ulászló haláláról stb. gyakran fantasztikus mesékkel kevert népelemek élnek a horvátok ajkán. Mátyás királlyá választásáról egy, a horvát tengerparton keletkező éneknek több változata maradt reánk. A néphit szerint Mátyás megválasztásánál istenítélethez folyamodnak. A koronát feldobják a levegőbe s akinek a fejére száll, az lesz a király. A háromszori próba azt igazolta, hogy az Isten Mátyást szemelte ki a magyar trónra, aki mindig bölcs, megértő barátja maradt a horvátoknak. Mátyás egyébként egyik legkedveltebb alakja a délszláv népköltészetnek. Horvát, szerb népi énekek keletkeztek Dóczi Péter nagyváradi bánról, Mátyás délvidéki hadvezéréről, Zrínyi Miklós haláláról, Kinizsi Pálról. Poämaniczky Balázs horvát bánt Magyar Balázs néven emle-

getik az adriamelléki horvátság népénekeiben. A garabonciás diák alakja is a magyaroktól került a délszlávokhoz. Ezekkel szemben a szlavóniai magyar, a délbaranyai házak konyhája a láncon lógó körteformájú rézbográcscsal, az alacsony padkaszerű tűzhellyel, a sütőharanggal, a kerek réz- és cseréptepsikkel, a lopótökedényekkel, az alacsony tűzhelymelletti kis székekkel azonos a délszláv nyílttűzhelyes házzal: a kutyával, amelyet Cvijié dinári házformának is nevez. A kályhás szoba csak később járult ehhez a tűzhelyes hajlékhoz. Ennek legszembeütőbb bizonyítéka, hogy mindkettőnek az ajtaja külön nyílik az udvarra, s a szoba és konyha között lévő közfalban nincs ajtó. Mivel a házban a család tagjai nem fértek el, a fiatalok részére az udvaron külön hálókamarák épültek, ami szintén délszláv szokás. A házforma egyes elemei (láncon lógó bográc, sütőharang stb.) előfordulnak Tolnában, Kalocsa környékén, Somogy keleti (2. kép) és déli részén. Délszláv kapcsolatokra utalnak az oszlopos szérűn történő nyomtatás az Ormánságban, az elliptikus keresztmetszetű, csőrös szájú, bekarcolással díszített pásztor ivócsanakok, a szegecsekkel kivert bőr oldaltáskák, a szőrtarisznya anyagának függőleges szövőszéken való készítése. Horvát hatás a női viseletben Somogyban, Baranyában a fehér színű ruhák (még élteesebb korban is), a fémcsatos női övek használata, a lapostöltéses, geometrikus fehérhímzés, a keskeny kötény, amely Erdély és a délkeleti Balkán felé a katrincákban folytatódik, a hímzések láncöltéses technikája. A színes selyemmel varrt, aszimmetrikus elrendezésű, fekete kontúros sárközi bíborvégeken és jegy kendőkön a horvát barokk hímzés emlékeit fedezhetjük fel. Közélebbi szerb-horvát hatást őriz a hűsvéti komálás vagy mátkálás s a göcseji-hansági palázsolás. Horvát-szlavón területről, de magyar vándorénekes révén került hozzánk Kőműves Kelemenné balladája.

A szlovén műveltségi réteg kiterjedését és jelentőségét meghatározni nehéz. Vezér kövületei közé tartoznak a göcseji és alsóórségi szeres települések, idesorolhatjuk a göcseji, órségi boronafalú gabonatartó kástukat, (4. kép), az épületekkel körülkerített udvarokat, a nyugat-dunántúli hasábalakú konyhai kemencéket (5. kép). Vasmegyében a konyha a múlt században még lakásul is szolgált. Szoba nem volt, legfeljebb kamrákat, istállókat építettek a kemencés helyiség mellé. Ez a kemence a német tűzhely felvételével megváltozott keleteurópai főzőkemence, amely a szlovénség révén a VI. század után került el a keleti Alpokba, s a pannóniai szlovénekkel a Dunántúl nyugati részén is meghonosodott. Szlovén eredetű a nyugati Dunántúlon a kemencében való főzés szokása, az edények berakására használatos villaformájú kuruglyával vagy bürüglével együtt, az Alsóórségben, Göcsejben s általában a Dráva mentén a széna-, szalmahordó hajdiván* használata s a hajdinatermesztés. A hajdinatermesztéssel azután a magyaroknál és a szlovéneknél hasonló néprajzi jelenségek (mozsárformák, ételek) konzerválódtak és fejlődtek ki, ha ezek nincsenek is egymással származási összefüggésben.

A szlovén műveltségi réteg elemei nem egyirányban és nem egyforma erővel terjedtek vagy terjednek. A hajdiván terjedési iránya a Dráva mente, a kástuk és kerített udvarok az órségben és Göcsejben megakadtak, míg az említett kemenceforma eljutott Somogyba, Tolnába, Baranyába, Veszprém megyébe is, de minél jobban terjedt kelet felé, a magyar igényeknek megfelelően formájában

* Két ívalakban meghajlított vékony husáng, amely zsineggel van átkötözve s a közé teszik a szénát, szalmát (képét l.: Magy. Népr., II., 167-8. 1.). A Drávaszögben lehet horvát eredetű is.

annál inkább módosult, finomult. A szlovén műveltségi hullám jellemzője, hogy csak tárgyi jelenségek tartoznak hozzá, szellemiek nem. Korát sajnos nem tudjuk megállapítani. Úgy látszik, hogy a XIX. században még erősen előretörőben volt, illetve nem hódította meg teljesen a szlovén-magyar határterületeket, mert Fényes E. 1886-ban azt írja, hogy a hajdina a hegyes vidékekről mindinkább terjed a magyaroktól lakott rónaföldre, de ők inkább marha számára termesztik. Az említett kemencék pedig az Ormánságba nem kerültek el előbb a múlt század végénél, de a nyugati részeken összekapcsolhatjuk azokat a pannóniai szlovének megjelenésével.

A szlovén műveltségi hullámnak megvan az ellenáramlata is. A magyar népi műveltségéből bizonyos beszivárgások történtek a szlovének közé. A vasi vendekről a múlt század elején azt írják, hogy eredeti viseletük nincs, ruházatuk magyar, német vagy stájer szabású. Magyaros a zalai vendek ruházata – különösen ünnepi ruhájuk – is. A magyarságnak a szlovénségre gyakorolt hatásáról sokkal többet mondanak azok a Krajnában is elterjedt szlovén népmondák, amelyek Mátyás királyról szólnak. Mátyás király alakja megmaradt a szlovén közmondásokban és gyermekjátékok mondókáiban is.

Amíg a néprajzi jelenségek elterjedése a néphatárokat túllépi, a magyarság elsősorban nyelve révén választja el saját etnikumát a szlovénétől. Jellemző erre az az őrségi mondás, hogy a Kercától délre «elfogy a magyar imádság» s a szlovénség kezdődik.

A Kárpátok északi részén történetileg és térbelileg a legnagyobb hatást a szlávokra a magyar pásztorkodás tette. Ennek bizonyítéka a lengyel, szlovák és ruszin pásztorterminológia nagyszámú magyar jövevényszava. Feltételezhető, hogy a Tátrában, a Szepességbe telepített magyar határőrök vagy a nyári szállás területet, legelőt

kereső magyar nemzetségek honosították meg a pásztorkodást, elsősorban a szarvasmarhatenyésztést s tőlük tanulták el a szlovákok és lengyelek még a XIV. század előtt. A felvidéki magyar pásztorközelemből és egyes használati eszközök elterjedésénél figyelembe kell vennünk azt is, hogy a szlovákok nagyszámú juhott vettek az Alföldön (pl. a szatmári vásárokon) és elhajtották a Felvidékre. A Felvidékre kerülő új juhajtással új tenyésztési eljárások, pásztorkodási formák is meghonosodhattak. (Általános elv a néprajzban, hogyha egy nép új állatfajtát vesz át, azokkal új tenyésztési eljárásokat is meghonosít.) Meg kell említenünk, hogy Sáros megyében szóták népterületen a belterjes állattartás kialakulására volt hatással a magyar állattenyésztés. A felvidéki szlovák juhászokhoz magyar közvetítéssel került el a juhász-kampó. A XVII. század elején úgylátszik a pásztorkodást a ruszinoknál sem volt általános, mert külön említik a botos és fejszés pásztorkodókat. Az utóbbiak kecskéket őriznek és fej szóikkal az állatoknak ágat, lombot vagdosnak. A magyar pásztorkodás ruszinföldi jelentőségéről szól az a feljegyzés, hogy 1622-ben a máramarosi havasokon a magyar Pető János a *disznókirály*. A kárpátaljai ruszinoknál nagyszámú magyar eredetű halászszerző van (*kopom, pendai-halo, topogatov*).

A Felvidék déli részén magyar eredetű a férfiviselet feltűnő zsinórozása, a csizma és a bő gatyá viselete. A palóc határvidék mentén a szlovák asszonyok a magyarok testhez simuló, vattával bélelt kis kabátkáját (*bajka*) hordják. A magyar szűr a szlovákság révén elkerült Morvaországba, ahol a hanákok viselik dísztelenebb formáját s a sárosmegyei szlovákok közvetítésével a galíciai lengyeleknél is megtalálható. A beregi, ungi síkság ruszinsága a környező magyarok viseletét utánozza; feltűnik náluk a ráncos bő gatyá, a csizma, a zsinóros, pitykés ujjas

és a darutollal vagy virággal díszített pörge kalap. A szatmári gubások a beregi ruszinok részére is dolgoztak, Viszont a magyarok a karásziói ruszinok fehér gubáját Vásárolták.

A magyar pentaton anyag mellett főleg az új, pontozott, alkalmazkodó ritmusú magyar dallamok hatottak a szlovák népzeneire. Ez nemcsak a dallamanyagban tükröződik vissza, hanem a szövegben is. A magyar refrén eltorzult alakban jelentkezik a szlovák szövegben, sőt a magyar szövegek hű fordításával is találkozunk. Az új magyar népi dallamok nagy hatással voltak a ruszin íépzenére, nemcsak a magyarországi ruszinságnál, hanem Galíciában is.

A szlovák és ruszin kuruc dalok szintén a magyar szellemiség hatásáról tanúskodnak. Amilyen jelentős alakja Mátyás király a délszláv néphagyományoknak, ugyanúgy találkozunk vele északi szláv szomszédainknál is. A szlovákoknál, cseheknél barát, vándordiak és bölcs bíró alakjában jelenik meg s a szegényeket jutalmazza. Nagy barátja Mátyás a ruszinoknak, védi őket a nehéz adóktól, kiváltságokkal látja el őket. Megszabadítja a ruszinokat a nevicsei várban tanyázó Pogány Leánytól, akinek Csap mellett a záhonyi erdőben nyeste le a fejét. A ruszin Mátyás-mondák Ungban keletkeztek s innen terjedtek tovább Zemplén megyébe és Galíciába. Euszin mondák szólnak Rákóczi Ferencről, II. József császárról. Kossuth Lajos alakját a kárpátaljai, bukovinai és galíciai ruszin népdalok és közmondások örökítették meg.

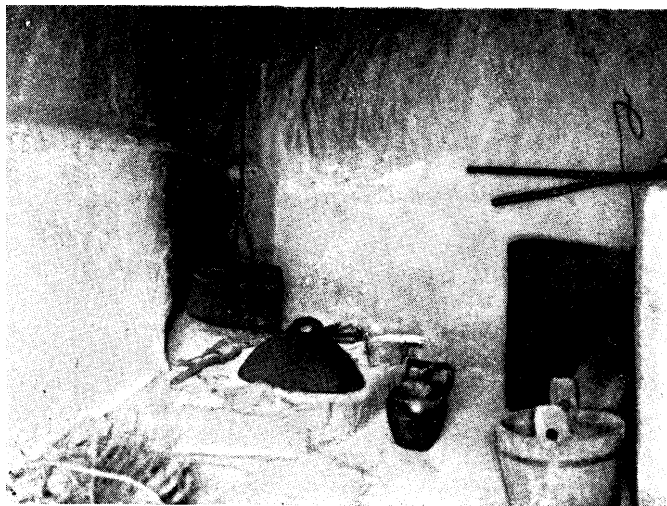
A szlovák és ruszin hatás az építkezésben nyilvánul meg. A nógrádi, hevesi, abaúji stb. zsúppal lépcsőzetesen fedett, kis üstökű, széles vízvetővel készült tető a szlovákok jellemző tetőformája. A belül fűtős, lépcsőzetes padkákkal épült kürtös kemencét (6. kép) a szlovákoktól s a ruszinoktól kaptuk. Teteje alvóhelyül is szolgál, mint

Melléklet Gunda Béla «Magyar-szláv néprajzi kapcsolatok» c.
tanulmányához.

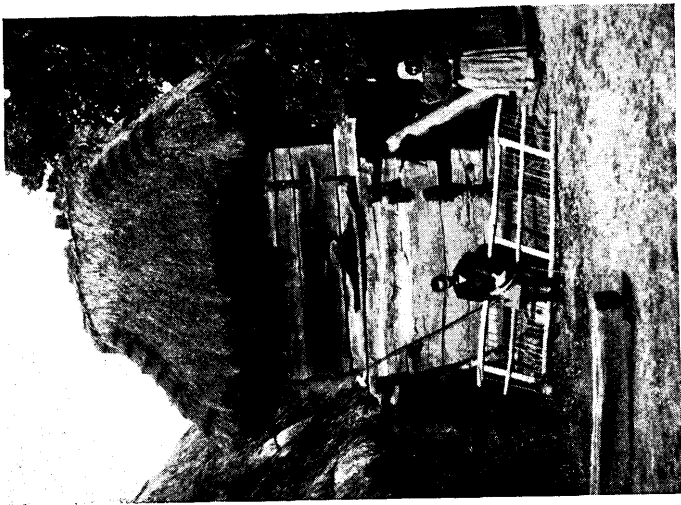
Ojjörffu I-fel».

1. kép. Kenderdörzsölő, Riese, Zemplén megye.

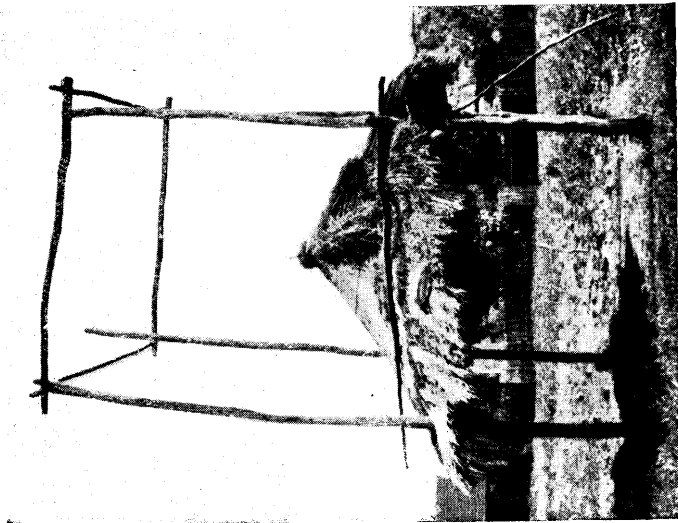
Oniida fi. feli-.

2. kép. Horvát konyha tűzhelye. At alacsony padkaformájú
tűzhely felett láncon lógó rézbogrács, a tűzhelyen sütőharang.
Drávasztára, Somogy megye.

Bátly Zs. félt.

4. kép. Gabonatarató, boronafalu kástu.

Gunda B. félt.

3. kép. Szénatarató abara leereszthető tetővel.

du Heia B. /do.

7. kép. Vízhordó asszony abrnyicatípusú vízhordó rúddal. Apátfalva, Csanád megye.

Janii, J. fdt

8. kép. Sokác színtalpas gabonás hombárok.
Szántova, Bácsbodrog megye

a szlovákoknál, ruszinoknál és a nagyoroszoknál. Valószínű, hogy ennek a kemencének kürtőnélküli formáját ismerte a honfoglalás idején Magyarország északi részén lakó szlávok is. Szlovák eredetű a palócoknál a világításnál használt úgynevezett rugós és gangos foklatartó, s egyes nógrádi, honti csűrforma. A magyar népterület északi részén a Garamtól a Borsaváig elterjedt fűrészbakkformájú vagy gúlaalakú állványra szerelt függőbölcsőket keleten a ruszinoktól, nyugaton a szlovákoktól vettük át, mi viszont valószínű, hogy egy talpasbölcsőf ormával ismer tettük meg a szlovákokat. A ruszinokkal érintkező beregi és szatmári magyarok a szénatartó abarát (3. kép) vették át, amely a szláv g ág nál a cseh Veliszláv XIII. századi képes Bibliájának tanúsága szerint korábban kalászos gabona tartására is használatos volt. A magyarságnál az abara használatával helyenként együttjár a lecsonkolt ágas karónak, az úgynevezett ösztörűnek a használata, amelyen a szénát szárítják. A szabolcsi magyar és a szomszédos ruszin népterületeken a vallási viszonyok alakítottak ki hasonló néprajzi formákat; az olajjal készített ételek fogyasztása a görögkatolicizmussal magyarázható.

A magyar népzenei anyagra a ruszinok tánczenéje, az úgynevezett kolomejka gyakorolt hatást. A magyar kanásznóta dallamok feltűnően egyeznek a ruszin kolomejka dallamokkal. Szerintem az egyezést a Euszínföldön legeltető magyar pásztorokkal magyarázhatjuk.

Az északi szláv (szlovák, cseh) szellemi élet köréből átvett szokásanyagot nem látjuk világosan. Helyi jellegű átvételek, mint pl. a zoborvidéki magyarok farsangi szokásainak egyes mozzanata, természetesen vannak, de ezek az északi magyar népterület kultúrmorfológiájának képét lényegesen nem befolyásolják.

Az eddigiekből szláv és magyar szellemi és tárgyi jelenségek kicserélődését, átvételét és átadását láttuk,

anélkül, hogy ezek értékelésével foglalkoztunk volna. A kép sztatikus volt még akkor is, ha műveltségi mozgalmak, áramlatok, térbeli elhelyezkedését, irányát – amennyire a rendelkezésünkre álló eddigi eredmények megengedték – vázoltuk. Éppen ezért foglalkoznunk kell magával az emberrel is. Szláv és magyar viszonylatban nemcsak jelenségek és tárgyak cserélődnek ki, húzódnak át egyik területről a másikra, hanem néprajzi értelemben vett népi mozgalmak is összefűzik a Kárpátok belső lejtőin élő szlávtságot a magyarsággal.

IV. A magyar-szláv néprajzi kapcsolatok vizsgálatánál rá kell mutatnunk azokra a szláv népvándorlásokra, amelyek révén a Kárpátok lejtőin élő szlávtságot a magyar medencéhez kapcsolódik. Százados hagyományok szerint keresik fel délszláv, szlovák, ruszin vándorok a Dunántúlt, a Magyar Alföldet, hogy ott kereskedést folytassanak, munkát vállaljanak.

A muraközi horvátok Nagykanizsáig hordják a vásznat. A zalai vendek, a vasi luteránus *goricanecsek* a somogyi magyarokhoz jönnek aratni. Az Ormánságba verőcsemegyei horvát asszonyok járnak át s összevásárolják vagy gesztenyéért, hagymáért, szilváért, szalonnáért cserélik be a kenderkócot. Árva, Trencsén megye zord éghajlata és terméketlen földje a legkülönbözőbb háziipari termékekkel állandóan távoli területekre kényszerítette a szlovák lakosságot. A híres árvái lenből férfiak, nők szövik a vásznat s maguk hordják szét az egész országba, a «gyócsos tótok» eljutottak, Moldvába, Havasalföldre, a szerbek és horvátok közé, sőt a Krimi félszigetre. A Vágón és Dunán nagymennyiségű zsindelet, deszkát, faedényt úsztatnak le, de Zólyomból, Gömörből, Barsból, Nógrád-ból szekéren is hozzák. Az árvái szlovák bebarangolja az egész országot borovicskával, a henye fenyő gyenge ágából préselt olajjal, taplóval, stb. A múlt századból

ismerünk arató, kaszás, vajas, sajtos, ablakos, szentképes, kulimászos, viaszkos, kosaras, gereblyés, fazekas, tilinkós, miskároló, zszindelyes, ló- és juhkereskedő, stb. szlovákokat. Áruikat nemcsak pénzért adták, hanem gabonáért, szalonnáért is cserélték. A vándorló knyihár rézvereteket készített a falusiak Bibliáira. Bars, Hont és Nógrád palóc népe még emlékezik a nyitrai tót sáfrányosokra, akik ősszel, disznóölés előtt jelentek meg s hoztak magukkal a sáfrányon kívül majoránnát, borsot, köménymagot s más fűszereket is. A csipkások csipkével, ollóval, fésűvel, a Besztercebányán megfestett sziléziai vászonnal házaltak az országban. Elsősorban Túróc megyéből jöttek az olajkások, akik a XVIII. század elején még csak olajat árultak, de később mindenféle «gyógyszerrel» végigkuruzsolták az országot és Svédországtól Törökországig Európát. Kiváló nyelvtudásuk, élelmességük átsegítette őket a legkülönbözőbb nehézségeken. Ha kellett, a bűdös gönye gyökerével szerelmet varázsoltak, jövendőitek, hipnotizáltak, a disznóháját, mint borz- és medvezsírt gyógyító írként adták el. Megtörtént, hogy egy-egy «sikeres» gyógyítás után nyilvános köszönetet mondattak maguknak és a hatóságokkal igazoltatták eredményes tevékenységüket. A kalaposok Basztercebánya mellől a radványi kalapot a Bánátba, Szerbiába, Moldvába viszik. A rozsnőiak, – akik között magyarok is voltak – a Bánátban, Erdélyben, a Kárpátalján szedik össze a viaszkot, a lépet, sonkolyt. A sonkolyosok a beregi magyaroknak szövőszékhez használatos bordát, kendermegmunkálásnál használt szőr- és vasesetet, kaszát adták a viaszért.

A szlovákokhoz hasonlóan jöttek a ruszinok is. A ruszin aratókat már a XVII. század közepén említik az Alföldön. A század elején a beregi magyaroknál Galáciából jött «pojákok» is csépeltek. A ruszin asszonyok tél idején szövőszéret jártak és diót, aszalt szilvát adták érte. Mára-

marosiak szedték össze a rossz csizmaszárakat és otthon bocskort készítettek belőle. Hoztak a ruszinok az Alföld felé különböző faárut, szekérkenőcsöt, tüzelőfát, fonott kosarakat, szurkot, stb.

Ezek a különböző vándorok, vándorkereskedők önmagukban is érdekes alakjai a magyar-szláv néprajzi kapcsolatoknak. Fontos feladatunk lenne részletesen kimutatni, hogy nyomukban milyen tárgyak, milyen formában élnek tovább. A szlovák drótosoktól egérfogókat, a méhészkedésnél használt herefogókat vásároltak. A csiki székelyektől Vas megyéig ők terjesztettek el egy bizonyos formájú gyertyatartót. A honti palócoknál (Korpona és Kürtös patak vidéke) a kerek hátikosár neve «selmeci» vagy «tót kosár»; ezeket a kerek kosarakat, szemben a négyszögletes magyar «bernecei» kosárral szlovák kosarasok terjesztették el. A Selmec patak alsó vidékén a «tót kosarat» a mindennapi munkánál használják s nem sokra becsülik. Ha a magyar menyecske bemegy Ipoly-ságra a vásárba, piacra, akkor a díszesebb «bernecei» kosarat veti a vállára.

A magyar népterületen megjelenő szláv vándorok, munkások, népi kereskedők nemcsak merev gazdasági kapcsolatot jelentenek. A magyar parasztságnál szívesen látott vendégek voltak mindannyian. A «gyócsos tótok» pl. Békésben évről-évre, faluról-falura ugyanazon a helyen szálltak meg. A Garam mentén dolgozó szlovák aratókat a munka befejeztével «aratókaláccsal» bocsájtotta útnak a magyar gazdasszony. Szüretre újból visszajöttek, de ez nem annyira komoly munkát jelentett, mint inkább azt, hogy a magyar gazda tartja velük a barátságot. Egyik-másik vándoralak a nép képzeletvilágába is bekerült; esővarázsló, patkányűző szlovák gyolcsosokat, drótosokat emleget az alföldi falvak népe, de a trencsényi hegyek között is mesévé magasztosul a régi vándorélet. Elsősorban ezek-

kel a megmozdulásokkal szakadt fel nemzetiségeink nagyfokú ethnikai konzervativizmusa, mert a magyar életforma számtalan mozzanata megragadta őket. Ezt bizonyítja az a barsi példa, hogy a magyarok közé jött szlovák aratók «eldobta ruháját, mert szegyeit benne járni». Valószínű, hogy népdalaink Alföldön járt aratókkal terjedtek el a Felvidéken, a Kárpátalján.

Amint a szlovákok, ruszinok jöttek az Alföld felé, ugyanúgy – ha nem is olyan nagy tömegben – mentek a magyarok a szláv népterületekre. A XVI-XVII. században a magyarok az Északkeleti Kárpátok gyepes fennsíkján együtt legeltetnek a lengyel és ruszin pásztorokkal. A ruszin hegyek közé a legújabb időkig tartott Szatmár, Bereg és Szabolcs megyék síksági részéről a magyar gazdák juhainak, sertéseinek felhajtása. Október elején hajtották el a kondákat tölgy- és bükkmakkra s csak januárban tértek vissza. A honti, nógrádi palócok a Kis- és Nagy-Fátrában, az Osztrovszki-hegységben makkoltattak a szlovákok között, az ormánságiak a szlavóniai nagy tölgyesekben. Az Ormánságban igen nagy múltja van a sertésmakkoltatásnak. Eszéktől nyugatra a Dráva mentén már 1480-ban említenek egy Disznórév nevű helységet, ami arra vall, hogy az ormánságiak itt keltek át állataikkal. A makkoltatáson kívül Verőce megyében nyomtatnak az ormánsági magyarok. A Papuk-hegységben erdőt irtanak s onnan hozzák a szilvát, a pálinkát. A felsőtiszai magyar halat, az Ecsecli láp, a Szernye mocsár csíkját a XIX. században Munkács, Ungvár, Beregszász piacain árulták a magyarok, ahová a bőjti halért a távoli hegyekből is jött a ruszin nép.

Mindezekkel a vándorlásokkal szláv és magyar népterületek kapcsolódnak össze, különböző népek szoros gazdasági összetartozása bontakozik ki s néprajzi jelenségek elterjedésének okai világosodnak meg.

V. Röviden meg kell emlékeznünk a magyarországi szláv népszigetekről, elsősorban a bakonyi, budapest-környéki, alföldi szlovák telepítésekről. A szlovákok néprajzi viszonyai az új földrajzi környezethez és a gazdasági körülményekhez igazodnak. Népiségük azonban egyes néprajzi elemeket hagyományosan őriz, így pl. a bakonyi szlovák asszonyok a hátukon cipelik batyujukat, s nem vették át a környező falvaktól a fejen való teherhordást, Békésben a nők viseletükhöz, a régi szlovák ételek főzéséhez ragaszkodnak. Az újítások elfogadásában lassabban haladnak, mint a magyarság. Budapest környékén a szlovák falvak építkezése lényegében alig különbözik a környező magj'arság építkezésétől, de az épülrészek régi szlovák elnevezését megtartották s ebből következtethetünk a korábbi állapotokra. A Bakonyban elsősorban régi tűzhelyformákat őriznek. Néprajzilag a magyarsággal inkább gazdasági téren érintkeznek. Szellemi hagyományaikat – eltekintve a népdaloktól – közvetlen magyar befolyás alig érte, de ők sem hatottak a magyarságra. Megfigyelhettem, hogy Békés megyében (Szarvas) bizonyos szlovák népi megnyilvánulások megragadják a magyarságot: a magyarság régi népi igényei kielégítésénél a szlovákokhoz fordul. így pl. szívesen mennek szlovák javasasszonyokhoz, kuruzslókhoz, a beteg magyar gazdához pedig gyakran hívnak szlovák kenőasszonyt. De már egy magyar legény csak a legkritkább esetben áll be cselédnek a szlovák gazdához. Viszont a magyaroknál lépten-nyomon találkozunk szlovák béreseikkel, napszámosokkal, munkásokkal.

VI. Áttekintve a fentieken a magyar-szláv néprajzi kapcsolatokról összefoglalóan a következőket mondhatjuk:

1. Amikor a magyarság elfoglalja a Kárpátok medencéjét, ott egy nomád jellegű műveltséget alakít ki. Ez felszívja a szórványos szláv telepek műveltségét, a nélkül

azonban, hogy a magyarság néprajzi képének felépítését, népi műveltségének további történeti sorsát a szlávtság lényegesen befolyásolta volna. Ennek bizonyítékai közül megemlítjük, hogy amikor a honfoglaló magyarság a szlávokkal művelési földjét, a korai magyar sarlóleletek (XV. sz.) mégsem szláv sarlóformákkal, hanem ómagyar-óbolgár sarlókkal egyeznek.

2. A nomád magyar műveltségi kör szilárd röggént ellentáit az északi és déli szláv műveltségi területek határejeinek. Az egyes szláv műveltségi elemek elterjedése - különösen ami az anyagi műveltséget illeti - Délmagyarországon a vegyes nemzetiségű területek északi határával esik egybe. A lázsiások, csöcsös harisnyák viselete, a szántalpas gabonás hombár (8. kép), az abronycatípusú víz-hordórúd (7. kép)stb., nem nyomul be az Alföld színmagyar népterületére, hanem kb. csak a Maros-Szeged-Kalocsavonalig terjed, amely vonaltól délre már délszláv telepesséfalvak vannak. Ugyanez a helyzet a Dunántúlon is. Az említett kürtös kemencék, tető- és csűrformák sem terjednek le az Alföldre. Az Alföld önálló műveltségi egységét jól jellemzi, hogy a déli műveltségi áramlatokkal (és német telepésekkel) hozzánk eljutott fejen való teherhordás Erdélyben és a Dunántúlon messzire északra nyomult, de Bánát és Bácska területét észak felé nem lépte át.

3. A délszláv néprajzi elemek magyarországi elterjedése különösen a Dunántúlon (Zala, Somogy, Baranya megye déli része, Nyugatmagyarország) fedi a mediterrán rassz magyarországi elterjedését.

4. A délszláv és északi szláv területek hagyományos népi műveltsége az ethnikai konzervativizmus és a földrajzi zártság miatt sokkal kevésbé van változásnak, alakulásnak kitéve, mint az Alföldé. A dinári háztípus magyarországi és balkáni szerszámanyaga ugyanaz, mint a Er. u. III. századból Szarajevó mellett kiásott római

parasztházé. Az alföldi lakáskultúra jelentős alakulását és a szlávokkal szembeni fejlettségét nemcsak a mai kép, hanem a XII-XVI. századi keeskemétkörnyéki ásatások is igazolják.

5. Északon a kürtös kemencék elterjedésének déli határa lényegileg összeesik nemcsak a mai, hanem a XI. századi magyar-szláv vegyes nemzetiségű terület déli határával, a Dunántúlra átnyúló kisebb magyar-szláv népterület kivételével. A két határvonal egybeesése nemcsak az Alföld északi részén vehető észre, hanem Erdély északi részén a Nagy számos völgyében is. A kürtös kemencék ma terjeszkedésre, továbbélésre képtelenek, az Alföld felől kb. a XVIII. század óta a kívül fűtős boglya vagy hasábalakú kemencék nyomulnak előre s magyar és szlovák népterületen egyformán szorítják ki ezeket az ősi szláv kemencéket.

6. Mindazok a jelenségek, amelyeket a magyarság akár északon, akár délen a szlávoktól vett át, *nem aktív* kultúrjelenségek, visszahúzódóban, elhalóban vannak s helyükre a magyar életformából kitermelt vagy annak a szűrőjén átment formák lépnek. Akkor, amikor magyar népterületen szláv néprajzi jelenségek élnek, ez nem a szláv népiséghez való igazodást és alkalmazkodást jelenti, hanem bizonyos kulturális övezetekbe való beilleszkedést, amelyben a szláv népi erők nem játszanak szerepet. Ezt a megállapításunkat igazolják a már említett szénaszáritó ösztörük, amelyek átvételét nem szláv népi hatás, hanem klimatikus okok tették célszerűvé. Földrajzi és nem népi erők tették szükségessé, hogy az északi palócság boronafalú, zsúppal fedett, széles vízvezetővel készült tetejű házban lakják s csűrös gazdálkodást folytasson, mint a szomszédos szlovákság.

7. A magyar részről átvett szláv néprajzi elemek nálunk új értéket és jelentőséget nyernek. Káposzta

szavunk szláv eredetű, de a belőle készült magyar ételek már össze sem hasonlíthatók a szlávok egyszerű káposztaleveseivel, stb. Gabonacséplésnél a csépet sokkal belteresebb gazdálkodás keretében használjuk, mint szlovák vagy ruszin szomszédaink. A kürtös kemence, amelynek a ruszinoknál a ház fűtésén kívül még vagy nyolcféle rendeltetése van, a tagoltabb magyar háztartásban különböző funkcióját elveszti és csak formai rokonságot tart a szlovák, ruszin és nagyorosz kemencével. Mindez azt jelenti, hogy a szláv formáknak nálunk magyar élete van.

8. A szlávok a magyaroktól átvett néprajzi elemekkel hagyományos népi műveltségét alaldtja át és a magyar életforma felé igazodik. Míg a szlávoktól átvett viseletdarabok a magyaroknál elhalóban vannak, addig a magyar viseleti elemek a szlávoknál aktívan tovább élnek. Az átvétel náluk nem merev formát jelent, hanem élet-tendenciájuknak a magyar életforma felé való igazodását. Ez a magyarázata annak is, hogy a magyar történelem Számtalan alakja megragadta őket és Mátyás király, Eákóczi, Kossuth Lajos előkelő helyet kapott a szláv néphagyományokban. Holott szláv történeti alakok a magyar néphagyományokban nincsenek. – A szláv elemek a magyarságnál a földrajzi és történeti tájhoz kapcsolt statikus elemek, – a magyar elemek a szlávoknál emberhez és társadalomhoz kapcsolódó dinamikus elemek.

Gunda Béla.

IRODALOM.

Kéziratunk eredeti formájától eltérően a fentiekhez csak azt jegyezzük meg, hogy a szlávok néprajzába a legjobb bevezetés *K. Moszynski* lengyelnyelvű munkája (Kultúra ludowa. Slówiah, I-II., Krakow, 1929., 1934.). Az összehasonlításnál elsősorban benne feldolgozott anyagot vettük tekintetbe

D. Zelenin, A. Fischer, M. Gavazzi, E. Schneeweis, Br. Schier, stb. összefoglalásain és részletdolgozatain kívül. A magyar anyagnál elsősorban a Magyarság Néprajzában (I-IV. k.) közölt anyagra hivatkozom, ahol az egyes részletkérdések bibliográfiája is megtalálható. Tekintetbe vettem az Ethnographiában és a Néprajzi Múzeum Értesítőjében újabban megjelent tanulmányokat is. A vándorlások nagyfontosságú kérdésénél *P. Deffontaines* alapvető tanulmányából indultam ki (Drobná remesla a drobní nomadi na Slovensku, Sborník cesko-slovenské spokônosti zemépisné, XXXIII., Prága, 1927.). V. ö. ehhez *Gunda B.*: Wanderers of Carpathian Europa, The Hungarian Quarterly, Vol. VI., 1940. A részletes irodalmat helyszúke miatt kellett elhagynom.

Hálás köszönetet kell mondanom *Fél Edit* és *Márkus Mihály* múzeumi kollégáimnak, akik több fontos adatra, önzetlenül hívták fel figyelmemet. Az egyes részletes utalások *Bartók, Bartucz, Csippék, Ernyei, Falkowski, Hűsek, Kniezsa, Róheim, Szegedy, Vakarelszky* stb.) munkám német nyelven megjelenendő bővített formájában lesznek megtalálhatók.